

ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НАН УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДК 336.76+338.9+382.8 (100+477)

КОРЯКІН Іван Михайлович

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ЗОНИ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА
МІЖНАРОДНОЇ ВИРОБНИЧО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність 08.05.03 -
міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі Росії Інституту
відносин НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор В.С. Будкін

Офіційні опоненти:

1. Румянцев А.П. доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічного факультету
Київського університету імені Тараса Шевченка.
  2. Михайловський В.І. кандидат економічних наук, доцент,
завідувач відділу управління з питань зовнішньої
політики Адміністрації Президента України.
- Провідна організація: Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки України, м.Київ.

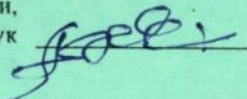
Захист відбудеться "14" травня 1996 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.11.02 Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 252030, м.Київ, вул.Леонтовича, 5.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, що знаходиться за адресою: 252030, м.Київ, вул.Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий: "12" квітня 1996 р.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

 А.М. Хахлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1. Актуальність теми. Проблема трансформації планово-директивної економічної системи у відкриту ринкову поставила перед Україною та іншими державами з перехідною економікою питання швидкої заміни застарілої господарської структури, прискореної інтеграції у світове господарство, розвитку сучасних галузей, надбання передового технологічного та організаційного досвіду тощо. Всі ці завдання неможливо розв'язати без розширення, насамперед, виробничо-інвестиційної діяльності, яка забезпечує неперервність відтворювального процесу. Але ситуація сьогодні є такою, що в Україні інвестування не тільки не розширюється, але й продовжує скорочуватися. Загальна економічна криза, різке скорочення бюджетних асигнувань, відсутність коштів у замовників призвели до того, що, наприклад, у 1994 році загальний обсяг інвестицій у порівнянні з попереднім роком зменшився на 25%.

В подібних умовах будь-яка країна повинна проводити активне залучення іноземних інвестицій, причому, як свідчить світовий досвід, спостерігається взаємна кореляція: чим більше до країни надходить іноземних інвестицій, тим швидше прогресує економіка, і навпаки. Хоча обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України за 1994 рік зріс на 67% і становив на 1 січня 1995 року 367 млн. дол. США, на жаль, в цьому Україна не досягла великого прогресу не тільки серед країн Східної Європи, але навіть і серед держав колишнього СРСР: частка іноземних інвестицій у загальному обсязі капіталовкладень для Білорусі становить 8%, Росії - 3%, Узбекистану - 1%, а для нашої держави - лише 0,2%.

Якщо ставити за мету досягнення прориву у цьому питанні, то слід звертатися до тих засобів активізації інвестиційного процесу, які довели свою дієвість у світовій практиці, з урахуванням національної специфіки. Одним з таких засобів є спеціальні економічні зони, які зарекомендували себе в якості інструменту стимулювання інвестицій та територіального розвитку як в розвинених країнах, так і в державах, що розвиваються.

Поняття “спеціальна економічна зона” стрімко увійшло до термінології вітчизняної економічної науки з середини 80-х років, коли в колишньому СРСР розпочалася горбачовська “перебудова” і ідея спеціальних економічних зон якнайкраще відповідала концепції реформи планово-директивної економіки без змін підвалин її устрою. На прикладі Китаю та деяких соціалістичних країн Східної Європи доводилася практична можливість своєрідного “симбіозу” двох протилежних систем господарювання. Як відомо, політика косметичних змін радянської економіки зазнала поразки, і згодом поняття “спеціальна економічна зона” набуває іншого забарвлення. Розпад СРСР та зростання самостійності регіонів спричинили на початку 90-х років новий ажіотаж навколо ідеї запровадження особливого економічного режиму на окремих територіях, оскільки цю ідею взяли на озброєння політики-сепаратисти.

Нині, коли стало зрозуміло, що організація спеціальних економічних зон мало чим відрізняється від інших інвестиційних проєктів, тобто потребує розробки продуманої концепції, проведення значної передінвестиційної роботи, вимагає значних капіталовкладень при тому, що ефект можна очікувати роками, ейфорія навколо цього явища поступово спадає, що дає час для його осмислення в науковому плані.

В Україні питаннями теорії та практики спеціальних економічних зон займаються В.С.Будкін, В.О.Дергачов, Г.Г.Динис, В.І.Михайловський, О.С.Передерій, В.І.Піла, А.П.Румянцев, В.С.Савчук, В.Р.Сіденко, А.С.Філіпенко, І.М.Чучка, О.С.Чмир та ін. Значний науковий і пізнавальний інтерес по цій проблематиці представляють праці російських вчених Б.Замятіна, Н.Корнейчука, В.Шитова, І.Савелової, І.Шанова, І.Дороніна, Є.Поліванної, В.Симчери тощо. В роботах українських та російських вчених визнано можливість та доцільність запровадження спеціальних економічних зон в умовах реформування господарства, показано шляхи адаптації світових параметрів розвитку зон до національних умов, визначено особливості формування цих зон для економік перехідного типу.

На Заході явище спеціальних економічних зон потрапило до сфери уваги науки приблизно з середини 70-х років, під час їх бурхливого зростання та прояву наслідків діяльності у країнах "третього світу". Окремим питанням діяльності спеціальних економічних зон присвячені праці зарубіжних економістів-науковців Н.Жек'є (Швейцарія), Я.Монкевича (Польща), Ж.Дюшена (Франція), Е.Лоувена (Німеччина), Р.Боліна (США), К.Міягіви та С. Наїто (Японія), Ф.Бортолотті та Дж.Вімеркати (Італія). Західними вченими розроблені основні моделі діяльності зон у розвинених країнах та державах, що розвиваються, подано класифікацію зональних утворень, охарактеризовано їхню взаємодію з регіональною, національною та світовою економіками.

Незважаючи на те, що ідея запровадження спеціальних зон в Україні отримала широкий розголос не тільки в наукових колах, але і в усьому суспільстві, питання практичної реалізації виявилися значно складнішими, ніж схвалення ідеї в цілому. Лише з 1992 року, з прийняттям Верховною Радою України закону "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" та з ухваленням у 1994 році Кабінетом Міністрів України "Концепції створення спеціальних (вільних) економічних зон", була законодавчо оформлена можливість запровадження зон та окреслений їх економіко-правовий простір. Згодом, з розробкою конкретних проектів, постало багато питань методологічного та прикладного змісту, виявилось, що чинне законодавство є надто загальним, неконкретизованим, ним не врегульовані значні блоки господарсько-правових відносин. На жаль, порядок організації зон є таким, що жодна з оголошених до створення зон різного типу (а на протязі останніх років було розроблено близько 20 таких проектів) не запрацювала. Склалася ситуація, що поки що ідея створення спеціальних зон не може довести свою практичну цінність, хоча саме отримання практичних наслідків дозволило б рухатися далі в пізнанні цього економічного явища при його розвитку від простого до складного.

Специфіка даної дисертаційної роботи визначена тим, що, як свідчить світова практика, найбільш швидко можуть бути сформовані та дати наочну віддачу зовнішньоторговельні зони. Зважаючи на цілком сприятливі умови формування зональних утворень цього виду в нашій державі, а також закладений в них реформуючий потенціал, проблема розкриття комплексу методичних та практичних питань діяльності цього виду зон є досить актуальною.

2. Цілі і завдання дослідження. Головною метою цієї роботи є розкриття механізму формування та діяльності зовнішньоторговельних зон в Україні. Реалізація цієї мети передбачає вирішення ряду завдань теоретичного, методологічного та практичного змісту. До теоретичних завдань відносяться визначення поняття та сутності зовнішньоторговельної зони, вивчення зв'язків зон з національною господарською системою, аналіз досвіду створення, розвитку і діяльності зовнішньоторговельних зон у світовій економіці, вивчення передумов запровадження зовнішньоторговельних зон в Україні. Методичні цілі включають дослідження економіко-правової бази створення та функціонування зон, визначення механізму їх діяльності та розробку методичних рекомендацій щодо становлення та розвитку зон зовнішньоторговельного типу. Практична ціль передбачає застосування теоретико-методичних розробок до обґрунтування доцільності створення конкретної зовнішньоторговельної зони та визначення її специфіки.

Відповідно до головної мети роботи, в якості об'єкту дослідження виступають зовнішньоторговельні зони як складні господарсько-територіальні утворення, особлива форма прояву виробничо-інвестиційної діяльності в міжнародних економічних відносинах, а предметом є економічні, юридичні, організаційні та інші відношення, що формуються в процесі формування та функціонування зовнішньоторговельних зон.

3. Методологія дослідження. Методологія даного дослідження полягає в тому, що для розкриття сутності складних явищ застосовується універсальний метод пізнання - системний підхід, тобто розгляд об'єкту дослідження в якості складної

динамічної системи у всьому комплексі зв'язків та відношень, що пов'язують цей об'єкт з іншими системами. З метою досягнення визначених цілей застосовувались також загальнонаукові методи дослідження - історизм, логіка, діалектика, аналіз і синтез, індукція і дедукція. Інформаційну базу дослідження створили законодавчі та нормативні акти України та інших країн, якими регулюється діяльність спеціальних економічних зон та суміжні питання, матеріали міжнародних організацій, наукові та інформаційні публікації, присвячені цій проблематиці, а також робоча документація і зведене техніко-економічне обґрунтування створення зовнішньоторговельної зони "Інтерпорт Ковель", в підготовці яких дисертант приймав безпосередню участь.

4. Наукова новизна. Проведене дослідження дозволило отримати такі нові наукові результати:

- визначені класифікаційні ознаки відмінності спеціальних економічних зон від інших форм міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності;
- систематизовані особливості впливу спеціальних економічних зон на розвиток окремих галузей національної економіки в залежності від типу зон, у тому числі показано вплив зовнішньоторговельних зон на розвиток транспортно-розподільчої інфраструктури та торгівлі;
- проаналізовані специфічні особливості та наведена видова типізація зовнішньоторговельних зон, узагальнено досвід їх включення до системи світового господарства;
- визначено особливо сприятливі умови України як транзитної держави для формування зовнішньоторговельних зон в якості пріоритетного напрямку включення в систему міжнародних економічних відносин;
- обґрунтовано концепцію формування мережі зовнішньоторговельних зон у потужних транспортних вузлах України з метою прискореного розвитку національної транспортно-розподільчої інфраструктури, що дозволяє

використати скриті порівняльні переваги і сформувати на цій основі галузь спеціалізації у світовому та регіональному поділі праці;

- подано критичний аналіз сучасних економіко-правових основ процесу організації зон, сформульовані пропозиції щодо їх удосконалення;
- подано методику обґрунтування доцільності створення та функціонування зовнішньоторговельної зони, яка може мати типовий характер;
- адаптовано прийняту в міжнародній практиці методику оцінки інвестиційних проєктів до складання прогнозів фінансово-економічної ефективності зовнішньоторговельних зон в Україні.

Основна наукова новизна роботи полягає у тому, що в роботі вперше показано один з шляхів вирішення загальної проблеми, якою є інтеграція України у світове господарство, розвиток міжнародних економічних відносин держави, за допомогою такого засобу як створення мережі зовнішньоторговельних зон.

5. Теоретична та практична цінність. Проведені при розробці конкретного проєкту дослідження розвивають методологічну основу подальшого формування спеціальних економічних зон. Викладені в роботі методичні та практичні висновки можуть бути застосовані при створенні зовнішньоторговельних зон, удосконаленні існуючої нормативної бази щодо спеціальних економічних зон, розробці методик обґрунтування доцільності та прогнозування ефективності зовнішньоторговельних зон на території України.

Матеріали дисертації можуть використовуватися у навчальному процесі, зокрема, при читанні курсів “Міжнародні економічні відносини”, “Світова економіка” та спецкурсів з проблем міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності.

6. Апробація роботи. Матеріали, які лягли в основу написання цієї дисертаційної роботи, були втілені у розробку концепції, моделі та техніко-економічного обґрунтування створення зовнішньоторговельної зони “Інтерпорт Ковель”, доповідалися на міжнародному семінарі “Інтерпорт Ковель” у

транспортній системі нової Європи" у м.Любліні (Польща) у грудні 1994 року, а також на засіданні Комісії з підготовки документів щодо впровадження прогресивних форм і методів підприємницької діяльності у Волинській області у березні 1995 року.

7. Структура дисертації. Відповідно до мети і завдань дослідження, робота починається з вступу, трьох глав та завершальної частини. В першій главі висвітлено наукові проблеми функціонування зовнішньоторговельних зон, зокрема, розглянуто питання місця і ролі спеціальних економічних зон у розвитку економіки, подано їх видову класифікацію, розкрито поняття про зовнішньоторговельну зону та цілі, які переслідуються її створенням, зазначено передумови формування мережі зовнішньоторговельних зон в Україні.

Друга глава присвячена розкриттю методико-організаційних питань запровадження зовнішньоторговельних зон в Україні. В ній проаналізовано економіко-правові підстави створення та функціонування зовнішньоторговельних зон, розглянуто структуру механізму їхньої діяльності, подано методичні рекомендації щодо визначення статусу зовнішньоторговельних зон.

В третій главі провадиться прикладне застосування теоретико-методичних основ функціонування зовнішньоторговельних зон. В ній обґрунтовується доцільність створення та режиму діяльності конкретної зовнішньоторговельної зони. Згідно з розробленою методикою, визначаються передумови локалізації конкретної зовнішньоторговельної зони, принципи і цілі її організації, прогнозується виробнича програма зони та її ресурсні потреби, на цій основі обґрунтовується специфічний економічний режим і, нарешті, оцінюються варіанти ефективності її діяльності. Завершальна частина роботи містить короткі висновки за результатами дослідження, перелік використаної літератури та статистичний додаток.

Вступ

Глава 1. Методологічні проблеми формування зовнішньоторговельних зон як типу спеціальних економічних зон.

1.1 Місце і роль спеціальних економічних зон у розвитку міжнародних економічних відносин.

1.2 Наукові підходи до класифікації спеціальних економічних зон.

1.3 Зовнішньоторговельна зона як особливий тип спеціальних економічних зон.

1.4 Передумови створення зовнішньоторговельних зон в Україні.

Глава 2. Організаційно-господарські питання запровадження зовнішньоторговельних зон в Україні.

2.1 Економіко-правова база створення та функціонування зовнішньоторговельних зон.

2.2 Механізм функціонування зовнішньоторговельних зон.

2.3 Методичні питання створення і функціонування зовнішньоторговельних зон.

Глава 3. Обґрунтування доцільності створення та режиму діяльності зовнішньоторговельної зони.

3.1 Визначення передумов створення зовнішньоторговельної зони, принципів та цілей її організації.

3.2 Встановлення виробничої спеціалізації зовнішньоторговельної зони.

3.3 Обґрунтування економічного режиму діяльності та ресурсних потреб.

3.4 Оцінка ефективності створення і функціонування зовнішньоторговельної зони.

Висновки

Перелік літератури

Додаток

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ

Посилення взаємозалежності національних економік та пошук засобів вирішення протиріч інтеграційного процесу спонукають до того, що державна політика у галузі зовнішньоекономічних зв'язків постійно доповнюється новими формами регулювання міжнародних економічних відносин. До числа таких форм відносяться спеціальні економічні зони, які займають чільне місце поруч з іншими видами виробничо-інвестиційної діяльності. Спеціальні економічні зони представляють собою господарсько-територіальні утворення, які займають обмежену частину національної території і функціонують у відповідності з адміністративно запровадженим особливим (пільговим) господарським режимом.

Незважаючи на різноманітність проявів спеціальних економічних зон, їм притаманні спільні риси. Це перш за все територіальна локалізація і концентрація зовнішньоекономічних зв'язків, посилення взаємодії з світовим господарством при одночасному зменшенні роз'єднуючих функцій державних кордонів, активне використання вигід від географічного розташування та існуючих транспортних комунікацій. Територіальні господарські утворення у вигляді спеціальних економічних зон наділяються державою правом мати особливий (спеціальний) режим господарської діяльності, відмінний від загального режиму держави, за рахунок чого суттєво поліпшуються порівняльні переваги даної території.

Спеціальні економічні зони входять до ієрархії структурних утворень, які є проявом інтеграційних зв'язків на всіх рівнях - від підприємства до держави. До інтеграційних утворень, які формуються на мікроекономічному рівні можна віднести спільні підприємства - господарські одиниці, які утворюються двома або декількома компаніями різних країн та транснаціональні корпорації - компанії, які мають свої організаційні підрозділи у різних країнах. Інтеграційні одиниці, що формуються на регіональному рівні, включають як регіональні спеціальні

економічні зони, так і прикордонні територіальні комплекси, що утворюються завдяки існуючим зв'язкам та умовам господарювання.

Нарешті, інтеграційні утворення, які охоплюють території держав і формуються на рівні міжнародних економічних відносин, включають:

- зони вільної торгівлі, коли дві або більше країн укладають угоду про ліквідацію мит у взаємній торгівлі;
- спільні ринки, які утворюються у випадку, якщо дві чи більше країн створюють спільний митний кордон, у зв'язку з чим необхідність митного догляду, заповнення декларацій і контролю за переміщенням вантажів між цими країнами відпадає;
- економічні союзи, які створюються державами з метою проведення єдиної митної, фінансової, податкової, законодавчої політики.

Територіальний аспект має важливе значення для розуміння сутності спеціальних економічних зон, адже він підкреслює їхню відмінність від інших форм прояву міжнародних економічних зв'язків, оскільки з утворенням спеціальної економічної зони відбувається безпосереднє включення у світогосподарську систему адміністративної одиниці, малої чи великої.

Спеціальні економічні зони як прогресуюче явище набули особливого поширення у другій половині поточного століття, причому формуються вони у країнах з різним рівнем економічного розвитку. Узагальнюючи світовий досвід функціонування спеціальних економічних зон, слід зазначити, що в їх створенні однаковою мірою зацікавлені як країна приймаюча, так і потенційні інвестори.

Завдяки запровадженню спеціальних економічних зон країна-резидент досягає комплексного загальногосподарського ефекту. З точки зору міжнародних економічних відносин він формується за рахунок дії таких чинників господарського росту, як інтеграція у світове господарство, використання порівняльних переваг з позицій глобальної економіки, запровадження принципів вільної чи пільгової торгівлі, а також можливість локального включення у відтворювальний процес

іноземних інвестицій. Якщо ж розглядати цей ефект під кутом зору впливу на національну економіку, то він формується внаслідок залучення необхідних коштів для оновлення та розвитку виробництва, активізації експортно-імпортних зв'язків, прискореного економічного розвитку регіону та держави в цілому, формування полігону нововведень та одержання демонстраційного ефекту.

Для іноземних експортерів капіталів та технологій вигідним є те, що кошти та "ноу-хау" вкладаються у ті сфери, в яких завдяки дешевизні ресурсів та існуючому пільговому режимі ці інвестиції можуть дати високу віддачу. Як свідчить досвід, іноземні інвестори вкладають кошти в ті країни, де стабільна політична ситуація, динамічна економіка, сприятливий інвестиційний клімат. Практичний зміст явища спеціальної економічної зони полягає у спробі утворити якомога сприятливіші умови для інвесторів на окремо взятій території.

Існують наступні види спеціальних економічних зон: зовнішньоторговельні, виробничі, науково-технічні, туристсько-рекреаційні, банківсько-страхові, зони прикордонної торгівлі, комплексні зони. Зони різної галузевої спрямованості мають на меті сприяння розвитку того чи іншого сектору економіки. Як показав світовий досвід, запровадження зовнішньоторговельних зон дозволяє забезпечити найбільш швидкі результати при мінімумі початкових витрат. Під зовнішньоторговельною зоною розуміється обмежена територія, де при ввезенні чи вивезенні товарів не стягуються мита, або вони є пільговими, діє пільговий режим оподаткування та вільний обіг конвертованих валют в умовах свободи міжнародних фінансових операцій, надаються державні гарантії прав власності та забезпечується стабільне законодавство, встановлюються інші пільги та привілеї.

Виходячи з особливостей транспортно-розподільчих операцій можна виділити наступні види зовнішньоторговельних зон:

1) за статусом особливого митного режиму:

- спеціальні митні, в яких практикується зменшення експортно-імпортних мит, податків та інших зборів;

- вільні митні або безмитні, для яких характерно скасування експортно-імпорتنих мит, податків та інших зборів,
- 2) за призначенням зовнішньоторговельних вантажів, що обслуговуються в зоні:
- експортні, які обробляють вантажі, які переважно відправляються на експорт;
  - імпорتنі, в структурі обробки яких переважають товари, що потім ввозяться на територію держави;
  - транзитні, які обробляють головним чином транзитні вантажі,
- 3) за місцем розташування:
- прикордонні, що розміщуються на стику кордонів двох чи декількох держав;
  - приморські, які утворені на узбережжі морів;
  - внутрішні, розташовані у вигляді анклавів у внутрішніх районах держави;
- 4) за розташуванням на об'єкті обслуговування певного виду транспорту:
- на території морського або річкового порту ("вільний порт");
  - на території аеропорту;
  - на території залізничної станції;
  - на території терміналу, призначеного для обслуговування автомобільного вантажного транспорту;
  - на території інтермодального терміналу (центру), який обслуговує так звані "змішані" перевезення, тобто такі, що виконуються двома чи більше видами транспорту;
- 5) за розміром території:
- точкові (локальні) - площа таких зон не перевищує, як правило, 500 га;
  - регіональні - мають площу більше 500 га.

Як правило, зовнішньоторговельні зони формуються на об'єктах транспортно-розподільчої інфраструктури, прискорюючи розвиток цієї галузі господарства. Оскільки Україна має позитивні умови для формування спеціалізованої у міжнародному поділі праці транспортно-розподільчої інфраструктури, то ідея заснування зовнішньоторговельних зон сприятиме

досягненню цієї мети. Створення мережі зовнішньоторговельних зон у великих транспортних центрах держави та на найважливіших транспортних шляхах не тільки сприятиме активізації капіталовкладень у розвиток галузі, але досить швидко відкриє нові можливості при обслуговуванні транзитних вантажопотоків. Аналіз особливостей запровадження різних типів спеціальних економічних зон показав, що першим досвідом діяльності цих господарських утворень в Україні може стати саме створення точкових зовнішньоторговельних зон.

У прийнятих за останні декілька років нормативних актах щодо діяльності зон визначено порядок і принципи організації спеціальних економічних зон всіх типів. На жаль, створена на сьогоднішній день економіко-правова база функціонування спеціальних економічних зон досить слабка. Нормативні акти мають непрямую дію, тобто лише рамково окреслюють межі економічного простору функціонування цих зон. Одним з основних гальмуючих факторів їх створення є вимога прийняття по конкретній спеціальній економічній зоні окремого закону Верховною Радою України та вимога погодження питань розробки документації, організації та подальшого функціонування, надання пільг із великою кількістю державних органів.

У порівнянні з країнами, де спеціальні економічні зони вже існують і успішно діють, наявні правові основи функціонування спеціальних економічних зон в Україні є тільки вихідним початком, на якому в майбутньому має постати надбудова і який сам потребує подальшого коригування, оскільки в ньому є багато невизначених моментів. Незважаючи на ініціативні пропозиції з місць, жодного закону про конкретну зону не прийнято, що, звісно, затримує появу в Україні навіть такого нескладного типу спеціальних економічних зон, яким є точкові зовнішньоторговельні зони.

Важливим моментом для вирішення питань створення зон є розробка механізму функціонування зовнішньоторговельних зон, який визначає спеціальний економічний режим діяльності. Режим зовнішньоторговельної зони складається з

системи пільг і стимулів, а також інших спеціальних форм заохочення підприємництва. Ця система включає такі основні групи пільг:

- митні: впровадження особливого митно-тарифного режиму (зниження або скасування експортно-імпорتنних мит) та спрощеного порядку здійснення зовнішньоторговельних операцій, виведення території за межі національної митної території;
- податкові: введення спеціальних форм стимулювання, що стосуються податку на додану вартість (ПДВ), податкової бази (прибутку, вартості майна тощо), окремих компонентів (амортизаційні відрахування, витрати на заробітню платню, науково-дослідні та проектно-конструкторські розробки і транспорт), рівень податкових ставок, питання постійного або тимчасового звільнення від оподаткування;
- фінансові: застосування різних форм субсидій, наданих у вигляді встановлення низьких цін на комунальні послуги, зниження орендної платні за користування земельними ділянками та виробничими приміщеннями, а також за рахунок бюджетних коштів і пільгових державних кредитів;
- валютні: гарантії повної конвертації національної валюти у вільно конвертовану, безперешкодного переведення валюти за межі зони та за кордон, або, якщо вони залишаються на рахунках всередині зони, то повинен бути дозвіл перераховувати їх до будь-якого зонального банку;
- адміністративні: забезпечення спрощених процедур реєстрації підприємств і режиму в'їзду-виїзду громадян, а також надання різноманітних привілеїв адміністративного характеру.

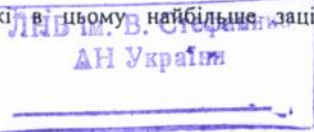
Зазначені пільги можуть застосовуватися у найрізноманітніших комбінаціях. В цілому вся система пільг повинна бути інструментом реалізації наявних порівняльних переваг даної території, а не механізмом компенсації відсутніх факторів розвитку. Однак не все залежить від самої зони: на внутрішню систему пільг зони також впливають загальнонаціональні фактори: політична

стабільність, інвестиційні гарантії, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, а також можливість одержання на внутрішньому ринку необхідних для розвитку зони ресурсів.

Одним з принципових положень діяльності зон є те, що вони повинні бути самофінансованими утвореннями і обходитися без істотної прямої фінансової участі держави. Але при створенні нових капіталомістких об'єктів в умовах існуючого інвестиційного "голоду", триваючої економічної рецесії, неборимої інфляції доцільно розглянути можливість фінансування зовнішньоторговельних зон за рахунок різноманітних джерел, у тому числі державних. Як свідчить світовий досвід, до переліку можливих джерел фінансування розвитку зовнішньоторговельних зон відносяться:

- самофінансування, яке проводиться за кошти засновників та наступного реінвестування прибутків;
- державне фінансування за рахунок державного бюджету, акціонерної участі державних акціонерних компаній або за рахунок зарубіжних позик, наданих державі;
- муніципальне фінансування, яке виступає у формі кредитування за рахунок місцевого бюджету, акціонерної участі підприємств комунальної власності, або шляхом передачі нетоварних ресурсів в якості внеску до статутного фонду підприємств (об'єктів) зони;
- фінансування з боку національних та іноземних приватних компаній: кредитування та акціонерна участь;
- фінансування з боку світових фінансових інституцій (МБРР, ЄБРР та ін.): кредитування та акціонерна участь.

Оптимальне поєднання тих чи інших джерел та форм фінансування дозволить забезпечити швидку реалізацію проекту створення конкретної зовнішньоторговельної зони. Слід також врахувати специфіку даного типу зон і залучати до фінансування ті установи, які в цьому найбільше зацікавлені,

наприклад, стосовно зовнішньоторговельних зон - державні та приватні транспортні та торговельні фірми.

Складання проекту конкретної зовнішньоторговельної зони передбачає розробку найбільш оптимальної комбінації варіантів складових господарського режиму. При цьому необхідно дотримуватися певної методики. Наприклад, у "Тимчасових типових методичних рекомендаціях по розробці техніко-економічного обґрунтування доцільності створення і функціонування спеціальної (вільної) економічної зони", схвалених рішенням Міжвідомчої комісії з розгляду і підготовки документів щодо створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні від 8 серпня 1994 року, вказується, що серед головних питань обґрунтування повинні бути висвітлені наступні:

- аналіз вихідного рівня розвитку базового для зовнішньоторговельної зони району;
- оцінка і відбір соціально-економічних проблем для їхнього подолання за допомогою запровадження зони;
- формування системи цілей зони;
- вибір території, типу та спеціалізації;
- характеристику основних положень проекту;
- визначення економічного режиму діяльності зони та її ресурсних потреб;
- прогноз результативності створення та функціонування зони.

Оскільки ця методика є досить загальною, то, виходячи з практичного досвіду дисертанта, в роботі детально розкриваються питання, пов'язані з визначенням статусу та режиму діяльності зони. Зокрема, на прикладі точкової зовнішньоторговельної зони "Інтерпорт Ковель" визначені передумови створення конкретної зовнішньоторговельної зони, принципи і цілі її організації, встановлено виробничу програму зони, обґрунтовано особливий економічний режим діяльності і визначено ресурсні потреби, подано оцінку ефективності створення і функціонування.

Проведені дослідження показали, що визначення загальних передумов створення зовнішньоторговельних зон, насамперед, потребує аналізу транспортного положення країни, наявних та потенційних можливостей для матеріалізації переваг цього положення шляхом створення розвинутої інфраструктури, що обслуговує міжнародні економічні зв'язки.

Обґрунтування місця розташування конкретної зовнішньоторговельної зони повинно здійснюватися на основі альтернативного вибору регіону розміщення. При цьому аргументами на користь вибору того чи іншого місця розташування зони можуть бути вигідне розташування в країні або в регіоні, раціональне сполучення з зовнішньою та внутрішньою мережами транспорту, досвід обслуговування зовнішньоторговельних вантажів, можливість утворення нових вантажопотоків тощо. Вибір території розташування та земельних ділянок для локалізації зовнішньоторговельної зони має здійснюватися на основі технічних умов будівництва та вимог економічної доцільності використання земельних ділянок, соціально-екологічної безпеки.

Головною метою створення зовнішньоторговельної зони повинно бути забезпечення максимально сприятливих умов для активізації зовнішньоторговельного обміну шляхом надання комплексу послуг на рівні європейських стандартів. У відповідності з нею має формуватися вся сукупність цілей, досягнення яких передбачається створенням зовнішньоторговельної зони.

Оцінка існуючого стану у русі вантажів, спрямованих через певний транспортний вузол, повинна даватися з визначенням наступних характеристик: загальні риси розташування вузла в регіоні, об'єм та структура вантажообігу за видами транспорту та типами вантажів, регіональна структура вантажопотоків, близькість та тяжіння до найважливіших транспортних шляхів та ринків послуг зони, існуючі потужності щодо обробки вантажів та ступінь їх завантаження. Аналіз даних, які характеризують ситуацію з вантажопотоками, має підтвердити висновок про домінування у даному транспортному вузлі функцій обслуговування

міжнародних транзитних перевезень, тобто наявність передумов створення зовнішньоторговельної зони. Все це у поєднанні з аналізом даних про матеріально-технічну базу транспортної інфраструктури, існуючі переваги розташування, рівень його сучасної завантаженості дозволяє сформулювати уяву про функціональне спрямування конкретної зовнішньоторговельної зони. Разом з тим попередній аналіз стану та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі країни та прилеглих територій, з урахуванням орієнтації на вибір раціонального шляху прямування вантажів, дозволяє обґрунтувати прогнози динаміки транзитних вантажопотоків.

Характер, спосіб транспортування та структура вантажопотоків, які спрямовуватимуться через певний транспортний вузол, обумовлюють склад виробничих та інших операцій, які необхідно здійснювати при обслуговуванні вантажів. До їх числа можуть входити операції з вантажами, послуги для фірм-користувачів, для водіїв автотранспорту та послуги для рухомого складу.

Визначення обсягів і типів майбутніх вантажів складає важливу частину маркетингових досліджень проекту. Як показує світовий досвід функціонування зовнішньоторговельних зон, вони мають бути спеціалізовані, адже обслуговування різних типів вантажів вимагає особливої технології зберігання, навичок різних спеціалістів. Крім того, з метою активного розвитку зовнішніх економічних зв'язків країни, велике значення має орієнтація на встановлене коло споживачів послуг зони, на ті чи інші регіональні ринки. Всі ці фактори враховуються при розробці ринкової стратегії діяльності зовнішньоторговельної зони.

Головними напрямками ринкової стратегії діяльності зовнішньоторговельної зони повинні бути включення в систему міжнародних економічних відносин шляхом забезпечення ефективності послуг при міжнародних перевезеннях вантажів, переключення вантажопотоків з інших напрямків, залучення нових видів вантажів, забезпечення стійкого попиту, розширення комбінованого (змішаного) способу перевезень, освоєння нових ринків. Цілей цієї стратегії передбачається досягти за допомогою наступних засобів: сегментація ринку транспортно-розподільчих послуг

та виділення власних сегментів обслуговування, зростання якості обслуговування до рівня європейських стандартів, проведення гнучкої тарифної політики, встановлення тісних зв'язків з іншими зовнішньоторговельними зонами, проведення активної рекламної кампанії, визначення вигід спорудження подібних інфраструктурних об'єктів при реформуванні економіки регіону та країни в цілому.

Як показує світовий досвід, економічний режим діяльності зовнішньоторговельної зони може складатися з багатьох важелів, що поліпшують умови діяльності компаній. Результати фінансового та економічного аналізу ефективності майбутньої діяльності свідчать про доцільність застосування певної сукупності пільг з метою покращення фінансових показників проекту. Слід зважати на те, що оскільки зона орієнтується на обслуговування зовнішньоторговельних, у тому числі транзитних, вантажопотоків, то вона повинна мати конкурентні переваги у порівнянні з європейською транспортно-розподільчою мережею. Це дозволяє пропонувати створення особливих економічних умов діяльності, якщо ефективність їх застосування буде доведено відповідними розрахунками.

Невід'ємною частиною розробки проекту є розрахунок обсягу фінансових, матеріальних та трудових витрат для будівництва, введення в дію та експлуатації конкретної зовнішньоторговельної зони. Структура джерел покриття потреб зовнішньоторговельної зони у фінансових ресурсах складається на основі попередніх досліджень привабливості проекту для інвестування, визначення рівнів ризику, опрацювання попередніх угод та протоколів про наміри щодо співробітництва тощо.

Оцінка економічної ефективності створення і функціонування зовнішньоторговельної зони є ключовим моментом в проектних розробках. Результати такої оцінки дають відповідь, чи може проект відбутися з фінансової та економічної точки зору, крім того, вони є підставою для вибору того чи іншого варіанту діяльності. Світовий досвід показує, що зони, де належним чином не були

прораховані прибутки та видатки, зазнали фіаско саме тому, що виявилися комерційно нежиттєздатними, непривабливими для інвесторів.

Оскільки проект створення зовнішньоторговельної зони представляє собою специфічний вид інвестиційного проекту, то пріоритет економічної ефективності її діяльності провадиться на засадах типового фінансово-економічного аналізу інвестиційних проектів. До принципів сучасної методики оцінки інвестиційних проектів відносяться наступні:

- оцінка повернення інвестицій на основі показника грошового потоку, що формується за рахунок сум чистого прибутку та амортизаційних відрахувань;
- врахування фактору часу при різночасових витратах та надходженнях шляхом приведення до теперішньої вартості обсягів інвестицій та сум грошового потоку;
- вибір диференційованої ставки процента в процесі дисконтування грошового потоку для різних інвестиційних проектів;
- варіація процентної ставки для дисконтування в залежності від цілей оцінки.

Фінансові прогнози визначають головні критерії прийняття проекту створення зовнішньоторговельної зони до реалізації. Методика аналізу передбачає три основні розрахунки: прогноз прибутків/збитків, прогноз статей балансу та прогноз грошових потоків проекту, які складають етапи здійснення проекту.

Зазначена методика, яка співвідноситься з методикою прогнозування результативності спеціальних економічних зон в інших регіонах світу, є цілком придатною для вирішення завдання оцінки економічної ефективності створення і функціонування конкретної зовнішньоторговельної зони з метою вибору найбільш оптимального варіанту майбутньої діяльності.

ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації висвітлені у трьох наукових статтях, вміщених у наукових збірниках, та трьох публікаціях у ділових періодичних виданнях:

1. Корякін І. Передумови та перспективи впровадження спеціальних економічних зон в Україні //Збірник наукових праць молодих вчених. - Вип.1. - К.: ІСЕМВ, 1994. - С.6-13.
2. Корякин И. "Интерпорт Ковель": новый центр для новой Европы //"Интерпорт Ковель" в транспортной системе новой Европы: Материалы международного семинара, Люблин, 8-9 декабря 1994 г. - К.: АО "Интерпорт Ковель", 1995. - С.8-16.
3. Корякин И. Транспортная сфера: комплекс услуг //Діловий вісник. - 1994. - № 6. - С.22-23.
4. Корякин И. Интерпорты в странах Европейского Союза //Финансовая Украина. - 1994. - №42. - С.8.
5. Корякин И. О специальных экономических зонах в Украине пока лишь говорят, но лучше начать их создавать. Например - в Ковеле //Финансовая Украина. - 1994. - №50. - С.8.
6. Корякин И. Проект "Интерпорт Ковель": сочетание выгод положения и передового опыта //Финансовая Украина. - 1994. - №47. - С.8.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Міжнародні економічні відносини, міжнародна виробничо-інвестиційна діяльність, спеціальні економічні зони, зовнішньоторговельні зони, іноземні інвестиції, державна регіональна політика.

АННОТАЦИЯ

Корякин И.М. Внешнеторговые зоны как специфическая форма международной производственно-инвестиционной деятельности.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.05.03 - международные экономические отношения. Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины. Киев, 1996.

В работе обосновывается один из путей решения проблемы ускорения интеграции переходной экономики в мировое хозяйство с помощью организации внешнеторговых зон. Рассмотрены вопросы места и роли внешнеторговых зон в общем семействе специальных экономических зон, механизма функционирования данного типа зон, проанализированы возможности создания сети внешнеторговых зон в Украине как с точки зрения общих предпосылок, так и с учетом экономико-правовой ситуации. На примере разработки проекта создания на северо-западе Украины точечной внешнеторговой зоны "Интерпорт Ковель" излагается методика обоснования создания и функционирования внешнеторговых зон.

ANNOTATION

Ivan Koryakin. Foreign Trade Zones as a Specific Form of International Investment Process.

The thesis claims for the degree of Candidate of Science (Economics) in the field of International Economic Relations (code is 08.05.03). Institute of the World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 1996.

The thesis grounds a way to speed up an integration of a transitional economy into the world one by means of organisation of the free trade zones. Issues of place and role of free trade zones among other kinds of special (free) economic zones, and principles of their activity are considered. Possibilities for the creation of a network of such zones in Ukraine are analysed concerning general preconditions as well as national economic and legal environment. Methods of a typical feasibility study for free trade zones are shown based on experience of project analysis for the local 'Interport Kovel' Free Trade Zone in north-western Ukraine.

Підп. до друку 19.03.96. Формат 60x84¹/₁₆.

Папір друк. №1. Др.офс. Умовн. друк. арк. 1,39. Обл.-вид.арк.1,0.

Наклад 100. Зам. №7-296.

Видавництво "XEROX"

445428

AB 34.519

AB 34.519